

På tvären

av Göran Albinsson

MARKNADSHUSHÅLLNINGEN REDIVIVUS

Det händer ofta att personer med liberala värderingar råkar i ideologiska konflikter. Deras grundinställning är att inriktningen av samhällets produktionsresurser i sista hand bör avgöras av konsumenternas preferenser, sådana dessa manifesteras i marknadsefterfrågan. Det finns nämligen goda argument för att ett dylikt system maximerar den ekonomiska välfärden. Fri företagsamhet är enligt liberalerna en nödvändig förutsättning för att konsumenternas önskemål verkligen skall styra produktionen. Statsdrift och subventioner anses som regel leda till att det ekonomiska livet fungerar sämre än det eljest skulle göra. Man erkänner att det undantagsvis kan vara motiverat med offentliga ingrepp, men menar att socialdemokrater — för att inte tala om centerpartister — våldsamt överdriver behovet av dessa.

Det är främst två förhållanden som försätter de sanna liberalerna i samvetsnöd. För det *första* tycks stora delar av väljarkåren ha en påtagligt sangvinisk inställning till offentlig konsumtionsstyrning. Särskilt de som själva tror sig bli gynnade har en stark benägenhet att ta lätt på teorier och principer. Dilemmat för liberalerna är därför om de skall avstå från politiskt inflytande emedan den ekonomiska liberalismen inte spelar någon större politisk roll i folks medvetande. Naturligtvis är liberalerna i allmänhet realistiska. För att åtminstone kunna åstadkomma något

accepterar de liberala politikerna de flesta av regeringens propositioner. Den som "ställer sig vid sidan av reformarbetet" menas nämligen mista allt politiskt inflytande. Den interna eufemismen för detta medlöperi är socialliberalism.

Den *andra* formen av liberalt dilemma har sin grund i att praktiskt taget alla människor — inklusive liberalerna — har några hjärtesor, som de anser böra stödjas av det allmänna. Det kan gälla bibliotek, muséer, konstnärsbelöningar, järnvägssträckor, slalombackar och mycket annat. För empirisk bekräftelse hänvisas till motioner i riksdag och kommunala församlingar. Hur skall nu en sann liberal kunna bevisa att just hans eller hennes förslag går helt i linje med vad det offentliga enligt god liberal doktrin bör ägna sig åt, medan övrigas förslag bara återspeglar misstro mot det enskilda initiativet och övertro på det offentligas förmåga?

I starkt och delvis personligt motiverat engagemang i liberalernas problem har jag förvånat mig över, att begreppet optionsefterfrågan i så stor utsträckning förbisetts. Detta begrepp är centralt för ett resonemang, som leder till att många fall av offentlig produktion och subventioner framstår som en komplettering till och fulländning av ett ekonomiskt system, där en fri marknadsprusbildning bestämmer resursernas användning.

Option innebär som bekant rätt att någon gång i framtiden få uppträda som köpare. I viss mening existerar en optionsefterfrågan för alla varor och tjänster. Även om vi låtsas betrakta det som fullkomligt självklart att ha tillträde till de olika marknaderna vore vi i allmänhet beredda att betala ett pris för denna rätt. Principen åskådliggörs enklast med ett praktiskt exempel.

Låt oss säga, att Skansen med bevarande av dess kulturella särart inte ens med tillämpning av den mest raffinerade prisdifferentiering kan göras lönsam. Eftersom de totala intäkterna alltså är lägre än de totala kostnaderna kan det tyckas att såväl företags- som samhällsekonomiska motiv talar för att friluftsmuséet bör bytas mot

höghus. Det bör emellertid observeras att i denna kalkyl ingår inte optionsefterfrågan, dvs folks värdering av själva möjligheten till framtida Skansenbesök. De löpande inträdesavgifterna underskattar alltså det totala värdet för konsumenterna av Skansens tjänster. Det stora problemet är dels hur folk skall fås att avslöja sin optionsefterfrågan, dels hur optionsavgifterna skall drivas in. Till problemet hör att en potentiell Skansenbesökare kan ha en optionsefterfrågan, som han kanske inte en enda gång under sitt liv materialiserar i form av ett besök. Som exempel kan nämnas mannen som drömde om att få bjuda sina barnbarn på ett Skansenbesök men aldrig fick några barnbarn.

Man skulle tex ordna marknaden för option på Skansenbesök på så sätt att var och en som någon gång i framtiden eventuellt ville göra ett besök finge köpa ett *personligt* optionskort varje år. Det är att märka, att endast en obruten serie optionskort skulle berättiga till inträde om och när besöket bleve aktuellt. För utländska turister borde självklart något slags dispensförfarande byggas upp.

Antag nu att optionsavgifterna vore möjliga att driva in och att summan av dessa och de löpande besöksavgifterna gjorde Skansen till en lönsam rörelse. Under sådana omständigheter vore det också enligt den mest extrema manchesterliberalism motiverat att bibehålla Skansen. Det är emellertid uppenbart, att en inkassering av optionsavgifterna kräver maktmedel som en enskild föregare saknar. Endast det offentliga kan skattevägen ordna en tvångsmässig utdebitering. Följaktligen blir offentlig produktion eller subventionering av privat drift marknadsmässigt motiverad i de fall en privat verksamhet skulle läggas ned om optionsavgifterna uteblev.

Man kan i viss mån säga, att Skansen erbjuder det offentliga att varje år lösa ett kollektivt optionskort för alla medborgares räkning. Liknande tankegångar kan spåras i talet om att subventioner av olönsamma järnvägslinjer innebär att staten löser ett slags kollektivbiljett.

Optionsefterfrågan, som inte är någon form av external economies, blir som sagt av vitalt intresse, när en privat drift hotas av nedläggning. För ett lönsamt företag kostar det inget extra att uppehålla rörelsen eller med andra ord att tillfredsställa optionsefterfrågan. Däremot är det större eller mindre kostnader att hålla igång en (utan optionsintäkter) förlustbringande verksamhet.

Optionsefterfrågans betydelse beror också mycket på hur stor roll den infrekventa konsumtionen eller tillfällighetskonsumenterna spelar. Även för friska människor har själva förekomsten av sjukhus och medicinsk forskning ett optionsvärde, vilket de är beredda att betala. Tänk att kanske bli sjuk och stå utan möjlighet att få vård! De flesta bilister torde ha en hög optionsefterfrågan på kollektiva transportmedel i beredskap. Bilen kan ju gå sönder eller halkan bli för svår! För att inte tala om hur uppskattningen av taxiinstitutionen stiger med privatbilistens alkoholbegär! I förbigående kan här noteras, att de privatbilister som vid årets slut konstaterar att det blivit billigare med taxi, kan betrakta en del av bilkostnaderna som en optionsavgift för att när som helst kunna utnyttja ett fordon.

Slutsatsen blir att en säkert stor ehuru tyvärr okänd del av subventionerna till Skansen, Stockholms Spårvägar, Moderna Muséet, sjukvården och mycket annat helt enkelt är betalning för optionsefterfrågan som inkasserats skattevägen. I dessa och liknande fall kan det tänkas att resultatet skulle bli en mindre optimal resursallokering om hänsyn endast togs till löpande kostnader och intäkter.

Till slut vill jag peka på de stora riskerna, att optionsteorin missbrukas som motivering för statsingripanden i näringslivet. Inte ens detta förhållande får dock hindra en sann liberal att sprida kunskap om teorin i fråga.